

การเปลี่ยนถ่ายความหมายของพระธาตุพนม¹

The Change of meanings of Phra That Phanom

อรัญ จำนงอุดม (Aran Jamnongudom)², จักรพันธ์ ชัดชุ่มแสง (Jaggapan Cadchumsang)³

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนถ่ายความหมายของพระธาตุพนมจากอดีตถึงปัจจุบัน ข้อมูลที่ปรากฏในบทความนี้ได้มาจากการวิจัยเอกสาร ผลการวิจัยชี้ว่า พระธาตุพนมซึ่งตั้งอยู่ชายแดนไทย-ลาว นั้นถูกเปลี่ยนถ่ายความหมายไปแต่ละยุคสมัย กล่าวคือ ยุคศึกเจ้าอนุวงศ์ อาณาจักรลาวได้นำพระธาตุพนมไปใช้ในมิติของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสำคัญต่อทิศทางการเมืองในราชสำนัก ส่วนฝั่งสยามได้นำภาพสัญลักษณ์พระธาตุพนมไปใช้ในการแสดงสถานที่สำคัญของบริเวณภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ซึ่งทำให้พระธาตุพนมเริ่มเป็นที่รู้จักของคนภูมิภาคอื่น จนกระทั่งถึงยุคสงครามอินโดจีน พระธาตุพนมถูกนำไปเชื่อมโยงกับความหมายใหม่อีกครั้ง คือ การสร้างความเป็นพลเมืองไทย และยุคสงครามเย็น กลายเป็นตราสัญลักษณ์สถาบันอุดมศึกษาแห่งแรกในภูมิภาคอีสาน การให้ความหมายใหม่จากชุดความรู้ด้านโบราณคดีของกรมศิลปากร และการผลิตซ้ำวาทกรรมของชุดความรู้ด้านอนุรักษ์ธาตุ

ในยุคพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงซึ่งมีการเข้ามาของสื่อสมัยใหม่และการกระตุ้นระบบเศรษฐกิจของจังหวัด พระธาตุพนมได้กลายเป็นพื้นที่เชิงเศรษฐกิจมีผู้คนเข้ามาจำหน่ายสินค้าภายในวัด และเริ่มมีการพัฒนาในรูปแบบผลิตภัณฑ์สินค้าวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดมูลค่าในการแลกเปลี่ยน ตลอดจนถึงปัจจุบันการสร้างพระธาตุพนมในประเทศสหรัฐอเมริกาและอินเดีย การยกระดับเสนอให้พระธาตุพนมกลายเป็น “มรดกโลกทางวัฒนธรรม” ถือเป็น การผลิตซ้ำความเชื่อเพื่อขยายเส้นวงขอบของวัฒนธรรมไปสู่ความเป็นสากล เป็นที่ยอมรับแก่คนทั่วโลกมากขึ้น ในขณะเดียวกัน พระธาตุพนมถูกทำให้กลายเป็นพระธาตุประจำวันเกิด (วันอาทิตย์) เพื่อแสดงให้เห็นว่า พระธาตุพนมมีพระธาตุบริวารอีกเจ็ดองค์ที่สำคัญตั้งอยู่ในจังหวัดนครพนม อย่างไรก็ตาม ถึงแม้พระธาตุพนมจะถูกนำไปเชื่อมโยงกับความหมายใหม่โดยเฉพาะมิติทางการเมืองและเศรษฐกิจ ความหมายของการเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คู่ศูนย์รวมทางจิตวิญญาณของผู้คนยังคงมีอยู่เสมอมาจนถึงปัจจุบัน

¹ บทความเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง "พระธาตุพนม: จากพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สู่สินค้าทางวัฒนธรรม" หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² นักศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
e-mail: aran0889797@gmail.com

³ อาจารย์ประจำกลุ่มวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สาขาวิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
e-mail: jagcad@gmail.com

Abstract

This article aims to study the change of meaning of Phra That Phanom from the past to present. Based on documentary research, the meaning of Phra That Phanom, which geographically situates near the Thai-Laos border, has been shifted from time to time. To begin with, during the Chao Anuwong War era, Phra That Phanom was defined by the Lao Kingdom as a sacred power, which was politically significant to the the royal court. Meanwhile, the Siamese Kingdom used Pra That Phanom as an important place in the Mekong region, and this made Phra That Phanom recognized by people in other regions. In the Indochina War period, the meaning of Phra That Phanom was linked to the construction of Thai citizenship. During the Cold War era, Phra That Phanom became the symbol of Khon Kaen University, the first higher education institution in the Northeastern region of Thailand. In addition, it was redefined first in terms of archeological knowledge by the Department of Fine Arts, and later in connection with the discourse of Urangadhatu.

In the Mekong Subregion Development era, which allowed for the arrival of new media and the economic development of the province, Phra That Phanom has become an economic space beneficial to groups of people, who sell their products in the vicinity of Phra That Phanom Temple. These people also develop different forms of cultural products to create more value in exchange. Last but not least, in the promotion of Pra That Phanom to be a world cultural heritage period, the replicas of Phra That Phanom were constructed in the United States and India, respectively. There is also a local movement to promote Phra That Phanom to be a "World Cultural Heritage," with hope to make Pra That Phanom well-known worldwide. Meanwhile, Phra That Phanom has been assigned as the pagoda for those who were born on Sunday to show the linkage between Phra That Phanom and other seven important pagodas located in Nakhon Phanom Province. Nowadays, although the meanings of Phra That Phanom have been associated with the politico-economic contexts increasingly, its meaning as a sacred space that unites the spirit of people continue to exist.

คำสำคัญ : พระธาตุพนม พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ การเปลี่ยนถ่ายความหมาย

Keywords : Phra That Phanom, sacred space, change of meaning

บทนำ

พื้นที่พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ตั้งอยู่บริเวณชายแดนแม่น้ำโขงระหว่างประเทศไทยและลาว ประดิษฐานพุทธเจดีย์ซึ่งมีตำนานอายุกว่าสองพันห้าร้อยปี ถือได้ว่าเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์พร้อมด้วยทรัพยากร ศักดิ์สิทธิ์ บรรจุพระอัฐิธาตุ (กระดูกส่วนหน้าอกพระพุทธเจ้า) และเป็นศูนย์รวมทางจิตวิญญาณที่มีความสำคัญ ต่อรากฐานทางสังคมของผู้คนสองฟากฝั่งแม่น้ำโขง (พระธรรมราชาวัตร, 2551) โดยมีวัฒนธรรม “ข้าโอกาส” ซึ่งเป็นผู้ดูแลรักษาพระธาตุพนม ตั้งแต่สมัยบูรณะพระธาตุพนมครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 500 โดยพญาสุมิตรธรรมวงศาได้ ถวายข้าราชการบริวารสามพันคน เพื่อเป็นกุศลบูชารับราชการเป็นข้าอุปฐากพระธาตุพนม (สุจิตา ดันเลิศ, 2558) และประเพณีเดือนสามงานนมัสการพระธาตุพนมที่เหล่าข้าโอกาสจัดขึ้นทุกปี เพื่อทำพิธี “เสียด่าง” แสดงความ ศรัทธาที่มีต่อพระธาตุพนม อัตลักษณ์เฉพาะที่ถือปฏิบัติสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน ดังนั้น พระธาตุพนมจึงเป็น พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ทำให้สังคมเกิดสำนึกร่วมทางความเชื่อ จนสามารถเชื่อมโยงผู้คนให้เป็นหนึ่งเดียวกันเหนือความ เป็นรัฐชาติได้ (สมชาติ มณีโชติ, 2554)

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาภายใต้วาทกรรมชาตินิยมหรือการสร้างสำนึกร่วมความเป็นชาติโดยเน้นการกลืน กลายทางวัฒนธรรมเข้าสู่อำนาจส่วนกลางของรัฐไทย ส่งผลให้องค์กรภาครัฐเข้ามามีบทบาทในพื้นที่พระธาตุพนม และใช้พระธาตุพนมเป็นเครื่องมือในการหลอมรวมความเป็นพลเมืองของคนที่มีศรัทธาในพระธาตุพนมให้เกิด สำนึกความเป็นไทยมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันบริเวณโดยรอบของพระธาตุพนมที่ตั้งอยู่ระหว่างชายแดนไทย-ลาว การพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจอนุภาคลุ่มน้ำโขง ทำให้การเข้ามาของระบบทุนนิยมระหว่างองค์กรภายนอก เอกชน และ ภาคประชาชน ต่างพยายามแสวงหาผลประโยชน์ประกอบธุรกิจในพื้นที่พระธาตุพนมจำนวนมาก บริเวณโดยรอบ วัดพระธาตุพนมจึงถูกซ้อนทับลงบนพื้นที่เศรษฐกิจจนกลายเป็นพื้นที่จำหน่ายสินค้าหลากหลายชนิด และพระธาตุพนม ในฐานะศูนย์รวมทางจิตวิญญาณของผู้คนได้เริ่มถูกระบบทุนนิยมตีราคาให้มีมูลค่าในการแลกเปลี่ยน โดยการนำ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมของพระธาตุพนมมาผลิตซ้ำในรูปแบบผลิตภัณฑ์สินค้าที่มีไว้เพื่อขายแก่คนทั้งภายในและ ภายนอกที่เดินทางมาสักการะพระธาตุพนม ตลอดจน การสร้างพระธาตุพนมขึ้นในต่างประเทศ การเสนอเป็นพื้นที่ มรดกโลกทางวัฒนธรรม และการเป็นพระธาตุประจำวันเกิด ได้ทำให้การรับรู้ของพระธาตุพนมขยายไปสู่สังคม ภายนอกมากขึ้น ดังนั้น การให้ความหมายของพื้นที่พระธาตุพนมในฐานะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จึงมีความหมายควบคู่ไป กับการเป็นพื้นที่แห่งการต่อรองความหมายทางการเมือง พื้นที่เชิงเศรษฐกิจ พื้นที่ทางสังคมในการสร้างตัวตนและ การเชื่อมโยงผู้คนจากหลายพื้นที่เข้าด้วยกัน โดยเป็นไปตามลักษณะของการเปลี่ยนถ่ายความหมายที่สืบทอดทับ ระหว่างความหมายเดิมและความหมายใหม่ภายใต้กระแสสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละยุค ให้ความหมายของ พื้นที่ที่มีลักษณะเหมือนสิ่งมีชีวิต เคลื่อนไหว ไม่หยุดนิ่ง ไม่ตายตัว และมีการตอบโต้กันอยู่เสมอ

ผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งประกอบด้วยสองส่วน คือ โลกสามัญ (Profane World) เป็นพื้นที่ทางกายภาพหรือโลกธรรมดาที่เราอาศัยอยู่ และโลกศักดิ์สิทธิ์ (Sacred World) เป็นโลกนามธรรมเหนือธรรมชาติ ซึ่งสามารถควบคุมหรือมีอิทธิพลเหนือวิถีชีวิตของมนุษย์ เรียกว่า “อำนาจศักดิ์สิทธิ์” (ยศ สันตสมบัติ, 2559) โดยโลกสามัญจะมีการเปิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นสามลักษณะสำคัญ ได้แก่ 1) พื้นที่พิเศษ 2) มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าชุมชน 3) ร่องรอยกิจกรรมทางศาสนา เพื่อผลิตพื้นที่ความหมายเชิงสัญลักษณ์ให้เชื่อมโยงกับพื้นที่ทางสังคมที่มีการปรับเปลี่ยนไปอย่างต่อเนื่อง (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546) บทความนี้มีขอบเขตพื้นที่ในการศึกษา คือ พระธาตุพนม หมายถึง พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพื้นที่พระธาตุพนม หมายถึง พื้นที่ทางกายภาพอาณาบริเวณวัดพระธาตุพนม (หรือเรียกว่า ธรณีสงฆ์) เป็นการศึกษาเพื่อนำเสนอประเด็นการเปลี่ยนถ่ายความหมายจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีแหล่งที่มาของเอกสาร ประกอบด้วย ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และคติความเชื่อของพระธาตุพนม ตลอดจนการนิยามความหมายที่เกิดขึ้นในมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ผู้เขียนได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา จำแนกประเด็นของบทความออกเป็นสามส่วน ได้แก่ พระธาตุพนมในฐานะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พระธาตุพนมกับการเปลี่ยนถ่ายความหมาย และบทสรุป โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

พระธาตุพนมในฐานะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ คือ พื้นที่ที่มีลักษณะสำคัญสามประการ ได้แก่ 1) พื้นที่พิเศษ หมายถึง ศาสนสถานที่ตั้งอยู่ในตำแหน่งภูมิประเทศที่โดดเด่นหรือมีลักษณะทางธรรมชาติที่แปลกประหลาด 2) มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าชุมชน หมายถึง ปฏิบัติการของชุมชนที่ได้สร้างความหมายให้กับพื้นที่ซึ่งมีความสำคัญกับชุมชน ผ่านการผูกตำนานในอดีตออกมาเป็นตัวตนของชุมชนและมีการสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน 3) ร่องรอยกิจกรรมทางศาสนา หมายถึง สัญลักษณ์ของกิจกรรมบางอย่างที่ถูกทำให้เชื่อว่า เป็นร่องรอยความศักดิ์สิทธิ์ปรากฏอยู่โดยมีความเกี่ยวข้องกับตำนานในพื้นที่ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546) เพื่อขยายขอบเขตองค์ความรู้ของลักษณะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มาสู่กรณีของพระธาตุพนม ผู้ศึกษาได้ทำการวิเคราะห์และสามารถอธิบายรายละเอียดได้ ดังนี้

1. พื้นที่พิเศษ พื้นที่พระธาตุพนม ตั้งอยู่บริเวณชายแดนแม่น้ำโขงระหว่างประเทศไทยและลาว โดยตำนานอุรังคธาตุหรือตำนานพระธาตุพนมได้กล่าวถึงสิ่งสำคัญที่ชี้ว่าพระธาตุพนมตั้งอยู่ในพื้นที่พิเศษและแตกต่างไปจากพระธาตุองค์อื่น คือ เป็นพุทธตำราสโดยตรงของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงรับสั่งให้นำพระอุรังคธาตุมาประดิษฐานไว้ยัง “ภูกัภาพร้า” ซึ่งเป็นเนินสูงจากพื้นดินธรรมดาแลดูคล้ายภูเขา เนื่องจากเป็นประเพณีของพระพุทธเจ้าทั้งสามพระองค์ก่อนหน้าที่นี่นิพพานไปแล้วบรรดาสาวกทั้งหลายจะนำพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้

ยังสถานที่แห่งนี้ และหากพระพุทธรองค์ทรงปรินิพพานไปแล้ว พระมหากัสสปะผู้เป็นสาวกก็จะนำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ ณ สถานที่แห่งนี้เช่นกัน ดังนั้น หลังจากพระพุทธรเจ้าเสด็จปรินิพพานได้แปดปี พระมหากัสสปะพร้อมด้วยพระอรหันต์ห้าร้อยรูป จึงได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระ (อุรังธาตุ) มาประดิษฐานที่ภูคำพร้าว โดยมีท้าวพญาทั้งห้าอันมีพญาศรีโคตรบูร เป็นต้น สนับสนุนร่วมบุญในการก่อสร้างพระธาตุ เพื่อเป็นที่รำลึกถึงพระพุทธรเจ้าและให้ผู้คนที่ศรัทธาได้มาสักการบูชา (กรมศิลปากร, 2522)

2. มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าชุมชน การเกิดขึ้นของชุมชนบริเวณโดยรอบองค์พระธาตุพนมไปจนถึงชุมชนที่ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงประเทศ สปป. ลาว มีมูลเหตุการผูกติดตัวตนของชุมชนกับตำนานอุรังคธาตุจากการถวายตัวเป็น “ข้าโอกาส” ผู้รับใช้องค์พระธาตุพนม โดยกล่าวว่า สมัยเริ่มบูรณะองค์พระธาตุครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 500 โดยพญาสุมิตธรรมวงศาได้ถวายข้าราชการบริวารสามพันคน เพื่อเป็นกุศลบูชารับราชการเป็นข้าอุปฐากพระมหาธาตุเจ้า มีหน้าที่เฝ้าดูแลรักษาศาสนสถาน ทำนุบำรุง จัดหาวัสดุอุปกรณ์ มาบูรณะวัดให้อยู่ในสถานะสภาพที่สมบูรณ์ แสดงให้เห็นว่า ชุดความเชื่อเรื่องข้าโอกาสถือเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่มีประวัติศาสตร์อย่างยาวนานสืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน โดยมีหน้าที่สำคัญในการจัดระเบียบทางสังคมให้มีความสามัคคีปรองดองช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ภายใต้สำนึกร่วมผู้ดูแลพระธาตุพนมและเจ้าของทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์เฉพาะที่มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

3. ร่องรอยกิจกรรมทางศาสนา พื้นที่พระธาตุพนมมีกิจกรรมอันเป็นอัตลักษณ์เฉพาะ ซึ่งชาวข้าโอกาสได้สืบทอดและถือปฏิบัติมาอย่างยาวนานเรียกว่าพิธีกรรม “การเสียด่าง” เป็นการทำบุญให้กับพระธาตุพนม จัดขึ้นในระหว่างเดือนสามของทุกปี ในตำนานกล่าวว่า เมื่อถึงช่วงเวลาดังกล่าวชุมชน “ซ้อยข้าโอกาส” ซึ่งมีหน้าที่เฝ้าดูแลรักษาพระธาตุพนม และเป็นแรงงานทำนาในพื้นที่ที่เป็นสมบัติของวัดเรียกว่า “นาจ้งหัน” เพื่อเก็บผลประโยชน์บำรุงวัด เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตซึ่งถือเป็นฤดูกาล “ข้าวใหม่ปลามัน” ชาวข้าโอกาสจะนำผลผลิตอันสดใหม่ที่ได้ไปถวายวัดเสียก่อน โดยมีคติความเชื่อว่า “ให้ผีกินก่อนคนกินทีหลัง” ถึงจะเป็นสิริมงคลแก่ตนและครอบครัวทำให้ผลผลิตในปีถัดไปอุดมสมบูรณ์ ซึ่งผีที่เวลานั้นหมายถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์เทวดาผู้คุ้มครองพระธาตุพนม รวมไปถึงผีบรรพบุรุษของเหล่าชาวข้าโอกาสที่ล่วงลับไปแล้ว โดยเชื่อว่าผีเหล่านั้นยังคงอยู่เพื่อปกป้องพระธาตุพนมและลูกหลานของชาวข้าโอกาสให้อยู่เย็นเป็นสุขเสมอมา

อย่างไรก็ตาม ประวัติศาสตร์อันเก่าแก่ของพระธาตุพนมนั้นยังมีเรื่องราวที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะอยู่อีกหนึ่งประเด็นสำคัญ โดยสามารถอธิบายถึงลักษณะของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์พระธาตุพนมได้เป็นอย่างดี ซึ่งผู้ศึกษาได้ให้นิยามว่า เป็นพื้นที่ที่มีเรื่องราวอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ดังนี้

4. เรื่องราวอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ คือ ตำนานหรือเรื่องเล่าผ่านประสบการณ์ชีวิตของคนในสังคมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติซึ่งไม่อาจสามารถพิสูจน์ได้ โดยพื้นที่พระธาตุพนมเองมีเรื่องราวอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เกิดขึ้นมากมาย อาทิ “เรื่องฤทธิ์เดชเจ้าเฮือนสามพระองค์” เทวาผู้คอยปกป้องรักษาองค์พระธาตุพนม การซ่อมแซมองค์พระธาตุพนมโดย พระครูวิโรจน์ รัตโนบล เมื่อ พ.ศ. 2444 เจ้าเฮือนสามพระองค์ก็ได้แสดงบทบาทที่น่าเกรงขามเป็นกิตติศักดิ์เล่าขาน ร่ำลือ สืบมาจนถึงปัจจุบัน โดยผีเจ้าเฮือนสามพระองค์ได้เข้าสิงสู่ในร่างของชาวบ้านให้ขาดมาดโทษหัวหน้าชาวบ้าน และผู้ขัดขวางมิให้ท่านพระครูฯ ซ่อมพระธาตุ ทำให้ชาวบ้านทั้งหลายเมื่อเห็นเหตุการณ์วิปริตเช่นนั้น จึงพากันขอขมาลาโทษต่อท่านพระครูฯ นิมนต์ท่านให้อยู่บูรณะพระธาตุพนมต่อ เมื่อท่านประสงค์จะทำได้ก็สุดแล้วแต่ท่านจะเห็นควร งานบูรณะซ่อมแซมในครั้งนั้นจึงสำเร็จได้ด้วยดีเพราะฤทธิ์เดชของเจ้าเฮือนสามพระองค์โดยแท้

เรื่องราวอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์พระธาตุพนม โดยเฉพาะความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในแม่น้ำโขง คือ “เรื่องพญานาค” โดยตำนานเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2500 เป็นคืนที่ฝนตกหนักฟ้าร้องคำรามเสียงดังสนั่น ณ เวลานั้น ชาวบ้านธาตุพนมได้สังเกตเห็นลำแสงตรงามประหลาดขนาดใหญ่เท่าลำต้นตาล เป็นเส้นยาวเจ็ดสี โดยลำแสงนั้นพุ่งแหวกอากาศแข่งกันมาจากทิศเหนือ ลอยวนทำประทักษิณรอบองค์พระธาตุพนม พอถึงซุ้มประตูก็หายเข้าไปภายใน ซึ่งทราบกันว่าเป็นพญานาคเจ็ดตน เสด็จมาเพื่อเฝ้าดูแลพระธาตุพนม ด้วยความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องพญานาค ทั้งเจ็ดตนดังกล่าวจึงทำให้ปัจจุบัน เมื่อถึงวันขึ้น 5 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี วัดพระธาตุพนมจะมีพิธีเทวดาพลีหรือวันสัตตนาคา เพื่อรำลึกถึงพญานาคที่พิทักษ์รักษาองค์พระธาตุพนมให้เป็นที่กราบไหว้บูชาเป็นเนืองนิตย์ของชาวโลกต่อไป

ความเชื่อด้านอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งขององค์พระธาตุพนม ซึ่งทำให้ผู้คนต้องเดินทางไกลเพื่อมาสักการะพระธาตุพนม คือ “การขอบุตรจากองค์พระธาตุพนม” กล่าวกันว่า หากคู่รักใดที่ไม่มีบุตร และต้องการมีบุตรสืบตระกูล หรือผู้ที่มีบุตรสาวแต่ไม่มีบุตรชายและมีบุตรชายแต่ไม่มีบุตรสาว มักจะหันหน้าไปพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยมาขอบุตรจากองค์พระธาตุพนม และเป็นที่น่าประหลาดใจว่ากลุ่มคนที่มาขอพรให้ได้บุตรจากองค์พระธาตุพนมมักจะสมหวังกันแทบทุกคน ซึ่งสามารถพิสูจน์ความจริงหรือความสำเร็จเหล่านี้ได้จากสถิติจำนวนของผู้มาขอพรและได้บุตรตามความประสงค์ที่มีจำนวนมากกว่าสี่พันราย โดยจำนวนเหล่านี้ทางวัดพระธาตุพนมเริ่มมีการบันทึกสถิติผู้มาขอบุตรนับตั้งแต่ พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ซึ่งมีการเรียกลูกที่เกิดจากการขอพรกับพระธาตุพนมว่า “ลูกพระธาตุ” ในทุกปีช่วงวันขึ้นปีใหม่ทางวัดพระธาตุพนมจะส่งบัตรอวยพร ไปให้แก่เหล่าลูกพระธาตุเป็นประจำ (อุทัย ภัทรสุข, 2554)

กล่าวโดยสรุป พระธาตุพนมมีความหมายการเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่พิเศษ “ภูคำพร้าว” ประดิษฐานพระอัฐกธาตุ (กระดูกส่วนหน้าอกพระพุทธเจ้า) และพระพุทธเจ้าก่อนหน้าอีกสามพระองค์ มีตำนานที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโดยรอบจากการถวายเป็น “ข้าโอกาส” ผู้ดูแลรักษาพระธาตุพนม ซึ่งทำให้เกิดร่องรอยกิจกรรมทางศาสนาพิธีกรรม “เสียค่าหัว” ที่จัดขึ้นทุกปีในงานบุญเดือนสามนมัสการพระธาตุพนม ตลอดจนเรื่องราวอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญในการสร้างตัวตนของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์พระธาตุพนมขยายไปสู่สังคมภายนอก ดังนั้นองค์ความรู้เหล่านี้จึงทำให้พระธาตุพนมกลายเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ของผู้คนตลอดสองฝั่งแม่น้ำโขง รวมทั้งผู้ที่มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม การสร้างความทรงจำและคุณค่าในฐานะศูนย์กลางได้มีการเปลี่ยนถ่ายไปสู่ความหมายใหม่อย่างต่อเนื่อง โดยซ้อนทับระหว่างความหมายเก่าและใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับกระแสสังคมในแต่ละยุค ดังที่ผู้เขียนจะได้นำเสนอในหัวข้อถัดไป

พระธาตุพนมกับการเปลี่ยนถ่ายความหมาย

การเปลี่ยนถ่ายความหมายมักมีการผลิต ผลิตซ้ำ และประกอบสร้างพื้นที่ความหมายใหม่ซ้อนทับลงบนพื้นที่ความหมายเดิม เป็นปฏิบัติการที่สร้างและสืบทอดความหมายเพื่อกำหนดรูปแบบการใช้พื้นที่ ในขณะที่เดียวกัน ผู้คนที่เข้ามาในพื้นที่ต่างก็มีการให้ความหมายของพื้นที่แตกต่างกันไปและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากผู้ที่มีอำนาจในการสถาปนาความหมายมีหลายกลุ่มและหลายสถานการณ์ ดังนั้นความหมายที่เกิดขึ้นจึงมีทั้งเสริมกันและขัดแย้งกัน เพราะการเปลี่ยนถ่ายความหมายใหม่จะมีการใช้สัญลักษณ์เพื่อสื่อถึงความหมายของพื้นที่ หรือเป็นการให้ความหมายของพื้นที่ในเชิงมโนทัศน์ ความหมายจึงเป็นพื้นที่ที่รวบรวมเรื่องราว ลักษณะความสำคัญ ความโดดเด่น และถูกนำมาผลิตซ้ำด้วยชุดความรู้ที่มีการตีความจากกระแสสังคมแต่ละสมัย (นิลวดี พรหมพักพิง, 2557)

การศึกษาการเปลี่ยนถ่ายความหมายใหม่ของพระธาตุพนมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นการศึกษาเพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพื้นที่พระธาตุพนมที่ประดิษฐานพุทธเจดีย์ ศูนย์รวมทางจิตวิญญาณของผู้คนสองฝั่งโขง ซึ่งถูกนำไปใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมตามกระแสสังคมในแต่ละสมัย และมีการผลิตซ้ำหรือประกอบสร้างความหมายในแต่ละยุคอย่างไร โดยผู้เขียนจะนำเสนอการเปลี่ยนถ่ายความหมายดังกล่าวเป็นหัวข้อ ดังนี้

1. ยุคศึกเจ้าอนุวงศ์ (ราว พ.ศ. 2369 – 2371) พระธาตุพนมในฐานะศาสนสถานศักดิ์สิทธิ์ที่ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำโขงถือว่ามีความสำคัญอย่างมากต่ออาณาจักรลาวและสยาม โดยก่อนเกิดการทำสงครามระหว่างสองอาณาจักรได้มีเหตุการณ์ไม่คาดคิดเกิดขึ้น คือ “ฟ้าผ่าพระธาตุพนม” เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ราชสำนักลาวเชื่อกันว่าเป็นลางสังหรณ์ที่องค์พระธาตุพนมได้แสดงอำนาจศักดิ์สิทธิ์เพื่อแจ้งเตือนต่อเจ้าอนุวงศ์ให้ทรงชะลอการเคลื่อน

ทัพทำสงคราม แต่ด้วยความเร่งรีบเพราะเห็นโอกาสที่จะมีชัยเหนือศัตรู จึงทำให้เจ้าอนุวงศ์ไม่สนคำเตือนและเป็นเหตุให้พ่ายแพ้ในสงคราม ดังนั้นเรื่องราวดังกล่าวจึงถือเป็นเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นว่าพระธาตุพนมมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดทิศทางการเมืองของลาวในสมัยอดีต ซึ่งทำให้ให้ผู้คนในแถบท้องถิ่นฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงมีความศรัทธาเลื่อมใสในองค์พระธาตุพนมเสมอมา

ในขณะเดียวกัน การทำสงครามระหว่างสยามและลาวพื้นที่พระธาตุพนมเองก็มีความสำคัญต่ออาณาจักรสยามเช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ส่งผลให้สถานที่ตั้งของพระธาตุพนมได้เปิดเผยตัวตนเป็นที่ประจักษ์แก่ผู้คนในภูมิภาคอื่นครั้งแรก โดยการนำรูปลักษณะอันเป็นอัตลักษณ์ของพระธาตุพนมไปใช้ในการอธิบายถึงสถานที่สำคัญในแผนที่เพื่อเดินทางมายังบ้านเมืองในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง แสดงให้เห็นว่า ภาพและตำแหน่งพื้นที่ของเจดีย์พระธาตุพนมในแผนที่ชุดดังกล่าวคือหลักฐานสำคัญที่ทำให้ทราบว่ พระธาตุพนมคือสัญลักษณ์สำคัญในลุ่มแม่น้ำโขงที่มีผู้คนจากภูมิภาคอื่นรู้จักอย่างเป็นทางการมาตั้งแต่ช่วงต้นรัตนโกสินทร์ไม่น้อยกว่าสองร้อยปี (สมชาติ มณีโชติ, 2554)

2. ยุคสงครามอินโดจีน (ราว พ.ศ. 2443 – 2483) ภายหลังสิ้นสุดศึกเจ้าอนุวงศ์นบรี้อยกว่าปี พระธาตุพนมขาดการอุปถัมภ์จากกลุ่มชนชั้นสูงในสังคม ทำให้เวลานั้นมีสภาพทรุดโทรมอย่างมาก จนกระทั่ง พ.ศ. 2443 ทางคณะพระจตุรงค์ของ หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล และหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต เดินทางมาพำนักที่เจดีย์พระธาตุพนม ได้รวบรวมญาติโยมซึ่งเป็นกลุ่มข้าโอกาสที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียง ให้มาช่วยกันถากถางทำความสะอาดบริเวณองค์พระเจดีย์ให้สะอาดเป็นที่เจริญหูเจริญตาหน้าเคารพกราบไหว้ หลังจากนั้นจึงได้แจ้งประกาศข่าวให้ญาติโยมในพื้นที่จังหวัดนครพนมได้ทราบกันว่า พระธาตุพนมเป็นเจดีย์อันศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า มีรัศมีแสงส่องประกายไปทั่วโลกธาตุทั้งสาม ชุดความรู้เหล่านี้กลายเป็นเรื่องเล่าในหมู่คณะพระสายกรรมฐานลูกศิษย์ของหลวงปู่เสาร์และหลวงปู่มั่นอย่างกว้างขวาง การรับรู้เรื่องราวของพระธาตุพนมจึงได้รับความสนใจอย่างมากและเริ่มกลายเป็นที่รู้จักของผู้คนทั่วทุกภูมิภาค

รัฐบาลไทยจึงเล็งเห็นว่าพระธาตุพนมเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของประชาชนในแถบแม่น้ำโขงโดยเฉพาะภูมิภาคอีสาน ทำให้ภายใน พ.ศ. 2478 รัฐบาลไทยประกาศขึ้นทะเบียนพระธาตุพนมเป็นโบราณสถานแห่งชาติ เพื่อให้ประชาชนมองว่ารัฐบาลได้ให้ความสำคัญต่อการมีอยู่ขององค์พระธาตุพนม ต่อมา พ.ศ. 2483 เป็นช่วงที่รัฐบาลไทยมีข้อพิพาทเรื่องเขตแดนในบริเวณฝั่งโขงกับประเทศฝรั่งเศสซึ่งเป็นเจ้าอาณานิคมของลาวในขณะนั้น จึงได้มีนโยบายบูรณะซ่อมแซมพระธาตุพนมให้สูงตระหง่านสามารถมองเห็นได้ในระยะไกลโดยมีลักษณะของสถาปัตยกรรมแบบไทย ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการสร้างสำนึกร่วมความเป็นชาติไทยให้คนในพื้นที่ดังกล่าวเข้าร่วมกับฝั่งไทยมากขึ้น (สมชาติ มณีโชติ, 2554) ในขณะเดียวกัน เพื่อเป็นการตอบแทนผู้บริจาคทรัพย์ในการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม ทางรัฐบาลและวัดพระธาตุพนมจึงร่วมกันสร้างเหรียญพระธาตุพนมรุ่นแรก ชื่อว่า

"เหรียญพระธาตุพนมช่วยไทย" เพื่อมอบให้เป็นของที่ระลึกแก่ผู้บริจาค และเปิดให้ประชาชนทั่วไปได้เช่าบูชา เป็นการหารายได้เพื่อสนับสนุนในการบูรณะพระธาตุพนมอีกประการหนึ่ง ดังนั้น พระธาตุพนมจึงไม่ได้มีความหมายของการเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ทางการเมืองที่ผูกติดกับความเป็นชาติซึ่งรัฐไทยได้ใช้ในการสร้างสำนึกร่วมความเป็นไทยเพื่อต่อรองกับประเทศฝรั่งเศส

3. ยุคสงครามเย็น (ราว พ.ศ. 2505 – 2522) ลักษณะของการเปลี่ยนถ่ายไปสู่ความหมายใหม่ พ.ศ. 2505 รัฐบาลไทยมีนโยบายส่งเสริมสวัสดิภาพและพัฒนาทรัพยากรบุคคล ด้วยการขยายการศึกษาระดับอุดมศึกษาไปสู่ภูมิภาคอีสาน โดยมีมติให้จัดตั้งสถาบันการศึกษาชั้นสูง ด้านวิศวกรรมศาสตร์และเกษตรศาสตร์ขึ้นที่จังหวัดขอนแก่น เพื่อเป็นสัญลักษณ์ความเป็นหนึ่งด้านการศึกษา กลุ่มผู้ดำเนินการจึงเห็นชอบว่า พระธาตุพนมเปรียบเสมือนตัวแทนทางจิตวิญญาณของภูมิภาคอีสาน ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่มีความเก่าแก่เป็นศูนย์รวมทางความเชื่อ จึงได้มีการอัญเชิญรูปลักษณะขององค์พระธาตุพนมไปใช้เป็นตราสัญลักษณ์สถาบันการศึกษาของมหาวิทยาลัยขอนแก่น เปรียบเสมือนเป็นสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาแห่งแรกในภาคอีสานและเป็นศูนย์กลางทางการศึกษา (สมชาติ มณีโชติ, 2554)

เมื่อ พ.ศ. 2518 เหตุการณ์อันเศร้าสลดได้เกิดขึ้นกับผู้คนทั่วภูมิภาคอีสาน หลังจากที่พระธาตุพนมได้พังทลายลงทั้งองค์ เนื่องด้วยสภาพความเก่าแก่และการบูรณะทุกครั้งที่มีการต่อเติมแต่ส่วนยอดขึ้นไปโดยไม่ได้เสริมพื้นที่ส่วนฐานขององค์เจดีย์ ทำให้รัฐบาลไทยต้องเข้ามาทำการบูรณะพระธาตุพนมเพื่อปลอบประโลมใจของผู้คนโดยเร็ว กรมศิลปากรจึงได้ใช้โอกาสนี้เข้าสำรวจพื้นที่พระธาตุพนม หลังจากตรวจสอบทางโบราณคดี พบว่าพระธาตุพนมถูกสร้างขึ้นในช่วง พ.ศ. 1200 – 1400 ซึ่งทำให้ข้อสันนิษฐานดังกล่าวกลายเป็นชุดข้อมูลที่ขัดแย้งกับตำนานท้องถิ่นที่ว่าพระธาตุพนมสร้างขึ้นใน พ.ศ. 8 หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานไปแล้ว ถึงแม้ข้อมูลนี้น่าจะมีผลในการลดทอนความน่าเชื่อถือของตำนานอูรังคราตุ ทว่าชุดคำอธิบายตามตำนานอูรังคราตุกลับทรงพลังเหนือองค์ความรู้ทางโบราณคดีของกรมศิลปากร เนื่องจากประชาชนผู้มีจิตศรัทธาในพระธาตุพนมมองว่า การชุดค้นทางโบราณคดีที่เกิดขึ้นภายใต้เวลาจำกัดของกรมศิลปากร เพื่อให้สามารถก่อสร้างองค์พระเจดีย์ขึ้นใหม่ในระยะเวลาอันสั้น และต้องประนีประนอมกับแรงศรัทธาของพระและผู้คนท้องถิ่นที่มองว่าการชุดค้นเข้าไปภายในกองอิฐองค์พระธาตุเป็นการลบหลู่พระบรมสารีริกธาตุที่เชื่อว่าฝังอยู่ใต้กองอิฐดังกล่าว ทำให้กรมศิลปากรไม่ได้ทำการชุดค้นลงไปใต้ระดับดินอันเป็นที่ตั้งขององค์พระธาตุ เป็นเหตุให้มีความเชื่อขัดแย้งว่ากรมศิลปากรไม่ได้ชุดค้นอย่างละเอียดจึงไม่ได้พบหลักฐานเกี่ยวกับการสร้างพระธาตุพนมในยุคแรก

ในขณะเดียวกัน ระหว่างการสำรวจกลับพบผอบที่ภายในมีการบรรจุบรมสารีริกธาตุอยู่จริงตามชุดความรู้ของตำนานอูรังคราตุ สิ่งเหล่านี้จึงเป็นพลังเสริมสร้างชุดความรู้ตำนานท้องถิ่นให้มีความถูกต้องและน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น จนกระทั่งเมื่อพระธาตุพนมองค์ใหม่ถูกสร้างจนแล้วเสร็จ ใน พ.ศ. 2522 รัฐบาลได้จัดทำพิธีบรรจุพระอูรังคราตุและยกฉัตร โดยมีสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายกเป็นประธานในพิธียกฉัตร และ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ได้ประกอบพิธีบรรจุพระอัฐิธาตุเข้าไว้ในพระธาตุพนมองค์ใหม่

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าในยุคนี้พระธาตุพนมถูกนำไปใช้ในความหมายของการเป็นสัญลักษณ์ตัวแทนความเป็นอีสาน เนื่องจากเป็นพุทธเจดีย์ที่เก่าแก่มากที่สุดซึ่งมีสถานะเป็นศูนย์รวมทางจิตวิญญาณของผู้คนจำนวนมาก อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการตอบโต้ระหว่างชุดความรู้เก่าและใหม่ ปรากฏผ่านพลังศรัทธาแรงกล้าของตำนานอัฐิธาตุที่สามารถสร้างแรงกดดันจนมีอำนาจเหนือกระบวนการสร้างองค์ความรู้ใหม่ของกรมศิลปากร ซึ่งทำให้มีข้อสังเกตถึงความไม่สมบูรณ์เพียงพอของข้อมูล จนขาดพลังในการต่อต้านวาทกรรมหลักอย่างตำนานอัฐิธาตุที่มีการส่งเสริมความน่าเชื่อถืออย่างต่อเนื่อง (เบญจวรรณ นาราสิัจจ์, 2561) ตลอดจนการได้รับความสำคัญจากพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ ทำให้ประชาชนทั่วประเทศไทยมีความภาคภูมิใจและศรัทธาในพระธาตุพนมยิ่งขึ้นอีกด้วย

4. ยุคพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (ราว พ.ศ. 2535 – 2552) เป็นยุคที่มีการเคลื่อนไหวระดับภูมิภาคซึ่งมีความสำคัญอย่างมากต่อการเปลี่ยนถ่ายความหมายเชิงพื้นที่ของพระธาตุพนม โดยการพัฒนาแนวคิดความเป็นภูมิภาคนิยม (Regionalism) เริ่มเดินหน้าสู่การสร้างความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีนโยบายการพัฒนาของอนุภาคลุ่มน้ำโขง “เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” (พิทยา สุวคินทร์, 2554) ส่งผลให้พื้นที่พระธาตุพนมซึ่งตั้งอยู่บริเวณชายแดนที่มีผู้คนจำนวนมากเดินทางมาสักการะพระธาตุพนมอยู่มิขาด ได้กลายเป็นแรงชักจูงให้ภาคเอกชนสนใจที่จะลงทุนทางธุรกิจในพื้นที่ที่วัดพระธาตุพนมมากขึ้น โดยการเข้ามาวางจำหน่ายสินค้าภายในบริเวณวัด ซึ่งได้ทำให้ความหมายของพื้นที่ทางศาสนาของวัดพระธาตุพนมกับพื้นที่ทางเศรษฐกิจถูกผนวกเข้าด้วยกันอย่างชัดเจน

ดังนั้น ทางวัดพระธาตุพนมเองจึงจำเป็นต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่จะหลั่งไหลเข้ามายังพื้นที่พระธาตุพนม ซึ่งเป็นภาระที่มีการใช้จ่ายสูง ทำให้วัดพระธาตุพนมผันตัวเองกลายเป็นผู้ประกอบการธุรกิจทางศาสนาร่วมกับภาคเอกชนเพื่อหารายได้ใช้จ่ายภายในวัด อาทิ ธุรกิจวัดมุงคลุธุรกิจค้าขายสินค้าวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการนำความงามทางศาสนามาตีราคาให้มีมูลค่าในการแลกเปลี่ยน โดยการผนวกเข้ากับวัตถุ ในขณะที่เดียวกันการเพิ่มขึ้นของธุรกิจจำนวนมากนี้เองต่างทำให้วัดพระธาตุพนมและภาคเอกชนที่เป็นเจ้าของธุรกิจพยายามสร้างนิยามความหมายและผลิตซ้ำเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ให้กับพระธาตุพนมไปอย่างหลากหลายมิติ และไม่เพียงเท่านั้นในการแข่งขันเชิงธุรกิจยังมีการช่วงชิงความหมายของพระธาตุพนมเพื่อสร้างสัญลักษณ์และวาทกรรมความชอบธรรมให้กับการประกอบธุรกิจ จะเห็นได้จากการนำภาพของเจดีย์พระธาตุพนมไปเป็นตราสัญลักษณ์บนเสื้อผ้า บนตราสินค้า หรือแม้แต่สติ๊กเกอร์เพื่อไว้ติดบนรถ อีกทั้งยังมีการผูกติดความศักดิ์สิทธิ์

ไว้กับตัวสินค้า เช่น การจำหน่ายเหรียญบูชาพระธาตุพนม หรือการนำไปประดิษฐ์สร้างเป็นรูปปั้นโมเดลและภาพถ่ายเพื่อเป็นของที่ระลึกสำหรับผู้ที่มาเยือนยังเจดีย์พระธาตุพนม เป็นต้น

ในขณะที่เดียวกัน การเข้ามาของสื่อสมัยใหม่ที่ง่ายต่อการเข้าถึงและแพร่กระจายสารสนเทศอย่างเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเว็บไซต์ ซึ่งกลายเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเผยแพร่ชุดความรู้เกี่ยวกับพระธาตุพนมขององค์กรภายนอกระหว่าง รัฐ เอกชน และภาคประชาชน ทำให้การรับรู้เรื่องราวของพระธาตุพนมขยายไปสู่สังคมภายนอกมากขึ้น ดังนั้นพระธาตุพนมจึงไม่ได้ผูกติดอยู่ในพื้นที่เดิมอีกต่อไป แต่เป็นการขยายไปสู่พื้นที่ทางความคิด และความเชื่อของคนทุกพื้นที่ การรับรู้ดังกล่าวจึงทำให้กลุ่มคนจากสถานที่อื่น ๆ หลั่งไหลเข้ามายังพื้นที่พระธาตุพนมจำนวนมาก ปรากฏการณ์เช่นนี้ไม่เพียงเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุพนมสู่สังคมภายนอกอย่างง่ายดายเท่านั้น ทว่าอาจทำให้เกิดช่องทางการเข้ามาของมิชชันนารีที่หากินกับพื้นที่ทางความเชื่อและความศรัทธาของผู้คนที่มีต่อพระธาตุพนม อาทิ การหลอกให้โอนเงินเพื่อทำบุญกับวัดพระธาตุพนม หรือการหลอกขายสินค้า วัตถุมงคลปลอมหรือไม่ได้คุณภาพ เป็นต้น

นอกจากนี้ เพื่อกระตุ้นระบบเศรษฐกิจของจังหวัดนครพนม กิจกรรมงานบุญนมัสการพระธาตุพนมซึ่งเป็นประเพณีที่เหล่าข้าโอกาสถือปฏิบัติต่อเนื่องกันมาแต่โบราณ จึงได้กลายมาเป็นวัฒนธรรมประเพณีเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดนครพนม ทำให้รูปแบบของการจัดงานประเพณีเปลี่ยนไปจากอดีตที่เคยเป็นกลุ่มข้าโอกาสเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมหลักทั้งหมด แต่ปัจจุบันหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ก้าวเข้ามาเป็นผู้ดำเนินการหลักในการจัดงานประจำปี ในขณะที่เดียวกันคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุพนมก็ถูกนำมา ผลิต ผลิตซ้ำ โดยมีการผูกติดเรื่องราวอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เข้ากับวัตถุ อาทิ การสร้างเหรียญที่ระลึกพระธาตุพนมเจ้าเฮือนสามพระองค์ เหรียญที่ระลึกพระธาตุพนมพญานาคเจ็ดองค์ เป็นต้น โดยมีเป้าหมายเพื่อการประชาสัมพันธ์ตำนานอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของพระธาตุพนมให้ผูกติดไปกับสินค้า ดังนั้นพื้นที่พระธาตุพนมจึงได้กลายเป็นจุดขายของการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ ซึ่งมีลักษณะของการนำเอาความงามทางศาสนาและความศักดิ์สิทธิ์มาส่งเสริมจิตวิญญาณของนักท่องเที่ยว เพื่อสร้างมูลค่าในการแลกเปลี่ยนและสามารถจับต้องได้

5. ยุคผลักดันยกระดับพระธาตุพนมให้เป็นเมือง “มรดกโลกทางวัฒนธรรม” พ.ศ. 2553 ทางคณะวัดพระธาตุพนมและญาติโยมที่อาศัยอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีศรัทธาเลื่อมใสในพระธาตุพนม ได้ร่วมกันสร้างวัดพระธาตุพนมขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นสาขาของวัดพระธาตุพนมแห่งแรกในต่างประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสำนักศึกษา ปฏิบัติธรรม บำเพ็ญบุญกุศล และเผยแผ่พระพุทธศาสนา ภายใต้ร่มบารมีขององค์พระธาตุพนม บรมเจดีย์ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระอัฐกธาตุ ต่อมา พ.ศ. 2556 พระธาตุพนมได้ถูกนำไปสร้างในต่างประเทศอีกครั้งที่ประเทศอินเดีย โดยวัดจินสารนาถ พาราณสี ได้อัญเชิญพระธาตุพนมมาสร้างจำลองแบบขึ้น

ภายในวัดเพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่า พระธาตุพนมได้เดินทางจากดินแดนสุวรรณภูมิคืนสู่แดนพุทธภูมิอีกครั้ง ภายใต้งานไขการขยายองค์ความรู้ของพระธาตุพนมไปสู่พื้นที่ประเทศอื่น ซึ่งได้รับความสนใจจากชาวต่างชาติจำนวนมาก ทำให้ภายในปี พ.ศ. 2559 ทางวัดพระธาตุพนมร่วมกับหน่วยงานราชการจังหวัดนครพนมจึงได้พิจารณาเห็นชอบว่าองค์พระธาตุพนมซึ่งเป็นโบราณสถานเก่าแก่ที่ได้รับความสนใจจากคนทั่วโลกในขณะนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือพระธาตุพนมเป็นที่เคารพของประชาชนในพื้นที่ทั้งคนไทยและคนลาวมาอย่างแนบแน่นเป็นเวลาหลายศตวรรษ สามารถพิจารณาเสนอเพื่อขึ้นทะเบียนมรดกโลกได้ โดยมีคุณสมบัติเข้าเกณฑ์การพิจารณาคุณค่าอันเป็นสากล ภายใต้งานไขการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกสามประการ ได้แก่

เกณฑ์ข้อที่ 1 มีอริยภาพในการสร้างสรรค์ทางศิลปกรรม โดยลักษณะเป็นศิลปะแบบผสมผสานระหว่างไทยอีสานและลาวล้านช้าง ซึ่งได้มีการบูรณะรักษาสถปัตยกรรมเหล่านี้ไว้เรื่อยมา จนถึง พ.ศ. 2518 เมื่อพระธาตุพนมพังทลายลง ทางรัฐบาลไทยและกรมศิลปากรได้ระดมสรรพกำลัง ใช้ความเชี่ยวชาญบูรณะขึ้นใหม่ให้สวยงามตามแบบฉบับเดิม

เกณฑ์ข้อที่ 2 เป็นตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงคุณค่าทางความเชื่อและวัฒนธรรมของประชาชนในเรื่องการเคารพบูชาพระสฤของบุคคล โดยพระธาตุพนมนี้ถือเป็นเจดีย์ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระอัฐกธาตุ (กระดูกส่วนหน้าอกของพระพุทธเจ้า)

เกณฑ์ข้อที่ 3 มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นที่สืบทอดจนถึงปัจจุบัน ในพื้นที่พระธาตุพนมเองก็มีความเชื่อเรื่อง “ข้าโอกาส” การเฉลิมฉลองบูชาพระธาตุพนมในช่วงเดือนสามของทุกปี โดยมีประชาชนทั้งไทยและลาวมาร่วมงานจำนวนมาก (คณะกรรมการดำเนินงานเพื่อขอขึ้นทะเบียนพระธาตุพนมเป็นมรดกโลก, 2560)

อีกทั้ง เหตุผลสำคัญของการเป็นมรดกโลกคือ “ไม่ได้ต้องการให้คนในประเทศชื่นชมทัศนียภาพขององค์พระธาตุพนมเท่านั้น แต่ต้องการให้คนทั่วโลกได้รู้จักพระธาตุพนมซึ่งเป็นเจดีย์ทางพระพุทธศาสนา ” ดังนั้นการสร้างพระธาตุพนมขึ้นในต่างประเทศ และการเสนอเป็นมรดกโลกจึงถือเป็นเงื่อนไขสำคัญในการขยายเส้นวงขอบของวัฒนธรรมทุกรูปแบบอันเป็นอัตลักษณ์เฉพาะขององค์พระธาตุพนมไปสู่สังคมภายนอกในระดับสากลมากขึ้น และอาจทำให้อุปสรรคในหลายมิติด้วยกัน ได้แก่ การสร้างพันธมิตรในการดำเนินงานทั้งภายในและต่างประเทศ การเพิ่มจำนวนของทุนสมทบในการอนุรักษ์และการฟื้นฟูพื้นที่หรือเมืองอันเป็นที่ตั้งของแหล่งการท่องเที่ยว และที่สำคัญคือ การสร้างความภาคภูมิใจของพลเมืองซึ่งเป็นเจ้าของทางวัฒนธรรมของผู้คนในภูมิภาคนี้ ในขณะเดียวกัน เมื่อ พ.ศ. 2561 พระธาตุพนมถูกทำให้กลายเป็นพระธาตุประจำวันเกิด (วันอาทิตย์) ในโครงการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวพระธาตุสำคัญจังหวัดนครพนม เพื่อแสดงให้เห็นว่านอกจากพระธาตุ

พนมที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองแล้ว พระธาตุพนมยังมีพระธาตุบริวารอีกเจ็ดองค์ที่สำคัญตั้งอยู่ในจังหวัดนครพนม และหากใครได้ไปกราบไหว้ครบทุกองค์ก็จะเป็นสิริมงคลเสริมบารมีให้แก่ตนเองและครอบครัว

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าทั้งพระธาตุพนม และพื้นที่พระธาตุพนม ซึ่งเคยได้รับการตีความหมายว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาได้ปรับเปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัย โดยมีการสร้างชุดความรู้ที่ซ้อนทับลงบนพื้นที่หรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุพนมแตกต่างกันไปหลายประเด็น เสมือนว่าชุดความรู้ที่เกี่ยวกับพระธาตุพนม เป็นเรื่องราวที่มีความเคลื่อนไหว ไม่หยุดนิ่ง ไม่ตายตัว มีความหมายเป็นทั้งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา พุทธเจดีย์เก่าแก่ซึ่งประดิษฐานพระอุรังคธาตุ ควบคู่ไปกับการเป็นพื้นที่ทางการเมือง การสร้างสำนึกความเป็นไทย หรือพื้นที่เศรษฐกิจ การค้าขายสินค้าภายในพื้นที่พระธาตุพนมและการผูกติดวัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์เฉพาะเข้ากับผลิตภัณฑ์สินค้าเพื่อให้เกิดมูลค่าในการแลกเปลี่ยน ตลอดจนพื้นที่ทางสังคม การปฏิสัมพันธ์โดยการให้ความหมายของผู้คนในแต่ละยุค การสร้างตัวตนในพื้นที่ต่างประเทศและการยึดโยงระหว่างคนในนครพนมและอีสาน รวมทั้งระหว่างคนในฝั่งไทย-ลาว และทั่วโลก

บทสรุป

ผลจากการศึกษาชี้ว่า พระธาตุพนมมีลักษณะสำคัญของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ คือ พื้นที่พิเศษ โดยประดิษฐานตั้งอยู่บนภูเก้าพร้าว เป็นพุทธเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระพุทธรูปก่อนหน้านี้อีกสามพระองค์ มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าชุมชน จากการถวายเป็น “ข้าโอกาส” ผู้ดูแลรักษาองค์พระธาตุพนม เป็นพื้นที่ร่องรอยกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งมีกิจกรรมพิธี “เสียด่านหัว” ที่จัดขึ้นทุกปีในช่วงงานบุญเดือนสามนมัสการพระธาตุพนม และ เรื่องราวอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เกี่ยวกับผีผู้เฝ้าพระธาตุพนม “เจ้าเฮือนสามพระองค์” เรื่องราวเกี่ยวกับพญานาคเจ็ดตน และการขอพรจากพระธาตุพนม องค์ความรู้เหล่านี้ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้พระธาตุพนมมีสถานะเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ ซึ่งมีความหมายต่อการดำรงชีวิตของผู้คนสองฝั่งโขงมาหลายชั่วอายุคน

การวิเคราะห์พื้นที่พระธาตุพนมกับการเปลี่ยนถ่ายความหมาย สรุปเนื้อหาตามตารางต่อไปนี้

ยุค	การเปลี่ยนความหมาย	เงื่อนไข
ยุคศึกเจ้าอนุวงศ์	<ul style="list-style-type: none"> - ลาว อำนาจศักดิ์สิทธิ์ในการกำหนดทิศทางการเมือง - สยาม เป็นสัญลักษณ์สำคัญบนแผนที่บ้านเมืองในแถบกลุ่มน้ำโขง 	<ul style="list-style-type: none"> - สงครามระหว่างรัฐสยามและลาว
ยุคสงครามอินโดจีน	<ul style="list-style-type: none"> - เครื่องมือในการสร้างสำนึกร่วมของการเป็นพลเมืองไทย 	<ul style="list-style-type: none"> - พระธาตุพนมเป็นศูนย์รวมทางจิตวิญญาณของประชาชนในภูมิภาคอีสาน และลาว - เพื่อต่อรองกับประเทศมหาอำนาจฝรั่งเศส
ยุคสงครามเย็น	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นตราสถาบันอุดมศึกษาแห่งแรกในภูมิภาคอีสาน - การให้ความหมายใหม่จากชุดความรู้ด้านโบราณคดีของกรมศิลปากร - การผลิตซ้ำวาทกรรมของชุดความรู้ด้านอนุรักษ์ชาติ - ความหมายของการได้รับความสำคัญอย่างมากจากราชสำนักไทย 	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นศูนย์รวมทางความเชื่อ - การพังทลายของพระธาตุพนมในปี พ.ศ. 2518 - การสำรวจทางโบราณคดี/ข้อจำกัดของการสำรวจ - การค้นพบผอบบรรจุพระอรุรังชาติ - พระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์เป็นประธานพิธีสมโภชพระธาตุพนมองค์ใหม่
ยุคพัฒนาอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง	<ul style="list-style-type: none"> - พระธาตุพนมกลายเป็นพื้นที่เชิงเศรษฐกิจ - มีการค้าขายภายในพื้นที่ - มีกลุ่มคนจากภายนอกหลั่งไหลเข้ามายังพื้นที่พระธาตุพนมจำนวนมาก - วัฒนธรรมเพณีถูกนำมาสร้างเป็นจุดขายในการท่องเที่ยว - มีการผูกติดความเชื่อเข้ากับผลิตภัณฑ์สินค้าเพื่อให้เกิดมูลค่าในการแลกเปลี่ยน 	<ul style="list-style-type: none"> - นโยบายการเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า - การเข้ามาของสื่อสมัยใหม่ - การกระตุ้นระบบเศรษฐกิจของจังหวัด
ยุคผลักดันยกระดับพระธาตุพนมให้เป็นเมือง “มรดกโลกทางวัฒนธรรม”	<ul style="list-style-type: none"> - พระธาตุพนมเป็นที่รู้จักในระดับสากลของคนทั่วโลก - เริ่มพัฒนาเป็น “มรดกโลกทางวัฒนธรรม” - พระธาตุประจำวันเกิด (วันอาทิตย์) 	<ul style="list-style-type: none"> - การสร้างพระธาตุพนมในประเทศสหรัฐอเมริกา และอินเดีย - มรดกโลกทางวัฒนธรรม - นำเสนอพระธาตุบิวาร

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้พระธาตุพนมจะมีการเปลี่ยนถ่ายความหมายเพื่อสอดคล้องกับพื้นที่ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทว่านิยามความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุพนมยังคงอยู่ใน สังคมทุกสมัย ดังผู้ศรัทธาเลื่อมใสในพระธาตุพนม กล่าวว่า “แม้วันเวลายังคงเดินหน้าต่อไปไม่หยุดยั้ง พลังแห่ง ศรัทธาของพี่น้องประชาชนที่มีต่อองค์พระธาตุพนมก็ไม่เคยถดถอย เราทุกคนจะต้องจากโลกนี้ไปตามกาลเวลา แต่ ทว่าองค์พระธาตุพนมจะต้องดำรงคงอยู่เคียงคู่กับชาวพุทธศาสนาและผืนแผ่นดินไทยต่อไป เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้ สักการบูชาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และเป็นศาสนสถานที่จะประสานพลังแห่งความร่วมมือ ความรัก ความศรัทธา และความดีให้มีอยู่ในสังคมไทยตราบนานชั่ววันรันดร์” ดังนั้น เพื่อเป็นการอนุรักษ์ไว้ซึ่งศาสนสถานอันทรงคุณค่าซึ่งมี เรื่องราวทางวัฒนธรรมเป็นอัตลักษณ์เฉพาะ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจกันระหว่างเจ้าของ วัฒนธรรม หน่วยงานต่าง ๆ รวมไปถึงนักท่องเที่ยว ในเรื่องของผลที่จะเกิดขึ้นภายหลังของการพัฒนา ซึ่งไม่ได้มี เพียงคุณูปการเชิงบวกเท่านั้น แต่ยังมีคุณูปการเชิงลบที่เป็นผลกระทบต่อสังคม เพื่อเป็นแนวทางให้ทุกภาคส่วน สามารถดำเนินกิจกรรมต่อไปอย่างเข้มแข็งและยั่งยืนท่ามกลางการครอบงำของกระแสทุนนิยมที่เริ่มตีค่าทุกอย่าง เป็นราคาซึ่งกำลังแทรกซึมสู่สังคมทุกระดับ

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2522). จดหมายเหตุการบูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนม ณ วัดพระธาตุพนมมรรมหาวิหาร
อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม พ.ศ. 2518-2522 / คณะกรรมการดำเนินงานบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม
ในองค์พระธาตุพนม. กรุงเทพฯ
- คณะกรรมการดำเนินงานเพื่อขอขึ้นทะเบียนพระธาตุพนมเป็นมรดกโลก. (2560). “พระธาตุพนมสู่มรดกโลก”
ยุทธศาสตร์การขอขึ้นทะเบียนพระธาตุพนมเป็นมรดกโลก. วัดพระธาตุพนม.
- คณะศิษย์ในพระเดชพระคุณหลวงพ่อวิริยงค์ สิริวิโร. (2552). “อัตชีวประวัติพระเทพเจติยาจารย์
(วิริยงค์ สิริวิโร)”. สมุทรปราการ: Kyodo printing services.
- ณัฐพล มีแก้ว และ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2555). “ถนนชายโขงเมืองเชียงคาน: การทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าเพื่อ
การท่องเที่ยวอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย”. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นิลวดี พรหมพักพิง. (2557). การสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยชาวภูไท. [ขอนแก่น] :
วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เบญจวรรณ นาราสัจจ์. (2561). “ตำนานอุรังคธาตุกับวาทกรรมว่าด้วยการสร้างเจติยพระธาตุพนม”.
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ปรีตารี ศิริรัตน์. (2563). "การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการ

- ท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จังหวัดนครพนม". ดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระธรรมราชาโน้ต. (2551). อรุ้งคันทนานตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร). กรุงเทพฯ: บริษัทจูนพับลิชชิงจำกัด.
- พิทยา สุวคันธ์. (2554). เศรษฐกิจและการเมืองในภูมิภาคแม่น้ำโขง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยศ สันตสมบัติ. (2559). ขาดแคลนกับความหลากหลายของระบบความเชื่อ : การช่วงชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และการครอบงำเชิงสัญลักษณ์. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2533). แอ่งอารยธรรมอีสาน. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- _____. (2546). ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ศุภกร ฉลองภาค. (2560). "พื่อนบูชาพระธาตุพนม: กระบวนการประดิษฐ์สร้างศิลปะการแสดงในประเพณีออกพรรษา". คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์. (2551). หลวงพระบางเมืองมรดกโลก: พื้นที่พิธีกรรมและการต่อรองเชิงอัตลักษณ์ในกระแสโลกาภิวัตน์. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สถาพร เก่งพานิช. (2558). "การจัดการพื้นที่ภูเขาศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ให้เป็นสถานที่แสวงบุญและท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม". บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุนิสา ประมงศ์. (2560). อนุสรณ์สถานวีรกรรมทุ่งสัมฤทธิ์: กระบวนการทำวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เป็นสินค้า. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุจิตา ดันเลิศ. (2558). "ข้าโอกาสพระธาตุพนมสองฝั่งโขงกับการปรับมโนทัศน์ทางประวัติศาสตร์". คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- สุรชัย ชินบุตร. (2559). "อัตลักษณ์และการสืบทอดอำนาจของข้าโอกาสวัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ในพิธีถวายข้าวพืษภาคและพิธีเสียด่างหัว". นครพนม: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- สมชาติ มณีโชติ. (2554). พระธาตุพนม : ศาสนสถานศักดิ์สิทธิ์ในมิติด้านสัญลักษณ์ทางสังคมวัฒนธรรม. สาขาวิชาโทศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อนวัชฌ์ การถัก. (2554). "พระธาตุพนม: พัฒนาการด้านประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม เมืองและชุมชน". คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อุทัย ภัทรสุข. (2554). การศึกษาอิทธิพลของพระธาตุพนมที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำโขง. บัณฑิตวิทยาลัย สาขาวิชาพระพุทธ. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.